

กระบวนการคิดและวิถีปฏิบัติของครูบาเจ้าศรีวิชัย

The thought process and practice of Krubachao Srivichai

ไพรินทร์ ณ วันนา Pairin Na Wanna

พระครูโกวิทธรรมวาทิ, ผศ.ดร. Phra Kru Kowit Atthawatee, Asst. Prof. Dr

นฤพันธ์ สมเจริญ Narupan Somcharoen

วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Lamphun Buddhist College, MCU

บทคัดย่อ

คติความเชื่อหนึ่งในวัฒนธรรมด้านศาสนาท้องถิ่นล้านนา คือ ภาพของพระโพธิสัตว์ซึ่งถูกแทนที่ด้วยลักษณะของพระสงฆ์ที่ปฏิบัติตนอย่างเคร่งครัด พระสงฆ์ผู้มีการมีเหล่านี้นจะถูกขนานนามว่า “ตนบุญ” ซึ่ง “ตนบุญแห่งล้านนา” คือ การเรียกขนานนามแทน “ครูบาเจ้าศรีวิชัย”

บทความนี้ มุ่งวิเคราะห์ถึงกระบวนการคิดและวิถีปฏิบัติของครูบาเจ้าศรีวิชัย ในหลากหลายมุมมองของนักวิชาการที่สะท้อนคิดเกี่ยวกับวิธีคิดและวิถีปฏิบัติของครูบาเจ้าศรีวิชัยที่แตกต่างกันออกไป บ้างมองครูบาในลักษณะของตนบุญ หรือผู้วิเศษ บ้างมองในลักษณะของพระโพธิสัตว์ที่บำเพ็ญขันติบารมีธรรม บ้างก็มองในลักษณะของพระสงฆ์นักพัฒนา และยิ่งไปกว่านั้น มองถึงขั้นที่ว่าครูบาศรีวิชัย คือขบถทางการเมือง ผู้กระด้างกระเดื่องต่อรัฐสยาม มุมมองเหล่านี้แน่นอนว่าย่อมสะท้อนให้เห็นถึงวิธีคิดของครูบาศรีวิชัยที่ส่งผลถึงวิถีปฏิบัติของครูบาศรีวิชัยในด้านต่างๆ ที่ฉายภาพลักษณ์ให้ผู้คนทั้งในยุคนั้นและยุคสมัยนี้ได้คิดและวิเคราะห์ตามว่า ตัวตนที่แท้จริงของครูบาเจ้าศรีวิชัยนั้นเป็นเช่นไร และในหลากหลายมุมมองดังกล่าวมานั้น ย่อมหนีไม่พ้นเรื่องของมุมมองบทบาทสาธารณะสงเคราะห์ของครูบาเจ้าศรีวิชัย ที่ท่านไม่ได้เป็นผู้เลือกปฏิบัติในการทำกิจทางพระพุทธศาสนา แต่ท่านกลับถูกเลือกปฏิบัติทางการเมือง เพียงเพราะท่านคิดและปฏิบัติต่างจากการเมืองในยุคนั้น ประการสำคัญ ในปัจจุบัน “พระสงฆ์” จำนวนหนึ่ง พยายามเชื่อมโยงและอ้างอิงตัวเองเข้ากับภาพลักษณ์ครูบาศรีวิชัยให้ใกล้เคียงกับภาพลักษณ์ของตัวเอง หรือที่เรียกว่า การผลิตซ้ำอัตลักษณ์ครูบาเจ้าศรีวิชัย จนกลายมาเป็นคำกล่าวขานที่เรียกพระสงฆ์กลุ่มนี้ว่า “ครูบาอุกแก๊ส” หรือ “ครูบาคดีใหม่”

คำสำคัญ : กระบวนการคิด, วิถีปฏิบัติ, ครูบาเจ้าศรีวิชัย

Abstract

One of the beliefs in Lanna local religious culture is that the image of a Bodhisattva has been replaced by the image of a strict monk. These charismatic monks will be called "Ton Boon", which "Ton Boon of Lanna" is a name instead. "Krua Chao Sriwichai"

This article focuses on analyzing the thinking process and practice of Kruba Chao Sriwichai. In many perspectives of scholars that reflect different ways of thinking and practices of Kruba Chao Sriwichai. Some looked at Kruba as one's own merit or a magician, some as a Bodhisattva who practiced virtue. Some looked at it as a developer monk and more than that Looking at the stage that Kruba Sriwichai is a political rebellion disobedient against the Siamese state these views, of course, reflect Kruba Sriwichai's way of thinking that affects Kruba Sriwichai's practice in various fields. Which projected the image for people in that era and this era to think and analyze accordingly What is the identity of Kruba Sriwichai? and in such a variety of perspectives it is inevitable that the point of view of the role of public welfare of Kruba Chao Sriwichai that you are not a discrimination person in doing Buddhist activities, but he was subjected to political discrimination. Just because he thought and acted differently from the politics of that time. Importantly, at present, several "monks" try to connect and refer themselves to the image of Kruba Sriwichai as close to their own image. Also known as Reproduction of the identity of Kruba Chao Sriwichai until it became a saying that called this group of monks "Krua Uk Gas" or "Krua Kati Mai"

Keywords: Thought process, way of practice, Kruba Chao Sriwichai

บทนำ

คติความเชื่อหนึ่งในวัฒนธรรมด้านศาสนาท้องถิ่นล้านนา คือ ภาพของโพธิสัตว์ถูกแทนที่ด้วยลักษณะของพระสงฆ์ที่ปฏิบัติตามฐานคติความเชื่อทางวัฒนธรรมอย่างเคร่งครัด พระสงฆ์ผู้มีบารมี

เหล่านั้นจะถูกขนานนามว่า “ตนบุญ” ซึ่ง “ตนบุญแห่งล้านนา” คือ การเรียกขานอย่างยกย่องแก่ **ครูบาศรีวิชัย** (พ.ศ. 2421-81) พระสงฆ์ที่มีความสำคัญต่อประวัติศาสตร์ของภาคเหนือ ทั้งทางการเมืองและการศาสนา

บทบาทสำคัญของครูบาศรีวิชัยที่สร้างศรัทธาแก่พุทธศาสนิกชนล้านนาที่ผ่านมา สรุปเป็น 2 ประเด็นสำคัญ คือ (ณัฐริยา อินนุ่มพันธ์, ออนไลน์ : 2566)

1. บทบาทในทางพุทธศาสนาและความเชื่อท้องถิ่น ครูบาศรีวิชัยท่านมีวัตรปฏิบัติที่เคร่งครัดกว่าพระสงฆ์ทั่วไป เช่น การฉันอาหารมื้อเดียวและเว้นการฉันเนื้อสัตว์ ให้ความสำคัญกับการถือสันโดษและศีลวินัย การก่อสร้างและบูรณะพุทธสถานที่สำคัญๆ ในเขตพื้นที่ภาคเหนือมากมาย (เช่น พระธาตุดอยสุเทพ-เชียงใหม่ พระธาตุดอยตุง-เชียงราย พระธาตุหริภุญชัย-ลำพูน ฯลฯ) ฯลฯ สิ่งเหล่านี้เป็นลักษณะเด่นที่ทำให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาต่อตัวครูบาศรีวิชัย ซึ่งสัมพันธ์กับแนวคิดเรื่อง การกำเนิดตนบุญหรือบุญธรรมมิกราช ที่เชื่อกันว่าจะลงมาช่วยค้ำจุนพระพุทธศาสนา

2. บทบาทในทางการเมือง แรงศรัทธาของประชาชนที่มีต่อครูบาศรีวิชัยจำนวนมาก เกิดเป็นแรงสนับสนุนของอำนาจรัฐ ที่พยายามผนวกอาณาจักรล้านนาเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสยาม และคณะสงฆ์กลาง ในสมัยรัชกาลที่ 5 จึงมีการออกพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 โดยกำหนดให้พระสงฆ์ฝ่ายปกครองต้องได้รับการแต่งตั้งจากส่วนกลาง เปลี่ยนโครงสร้างการปกครองสงฆ์ท้องถิ่นใหม่ พระอุปัชฌาย์ที่สามารถบวชให้กับผู้คนได้ต้องแต่งตั้งจากส่วนกลาง นั้นทำให้ครูบาศรีวิชัยเป็นอุปัชฌาย์เถื่อนในทันที เพราะสยามเองก็ว่าด้วยบารมีของท่านจะทำให้เกิดการช่งสมผู้คน ตั้งตนเป็นผีบุญต่อสู้กับอำนาจรัฐเช่นที่เกิดในพื้นที่อีสาน และด้วยลักษณะของการเป็นตนบุญของครูบาศรีวิชัย จึงทำให้ท่านถูกเพ่งเล็งจากรัฐบาลสยาม จนต้องออกถ้อยแถลงว่าหาว่า อ้างตนเป็นผู้วิเศษด้วยมนต์คาถา พยายามตั้งตนเป็นผีบุญ ช่งสมผู้คน และไม่ยอมปรองดองกับคณะสงฆ์

ในเรื่องของความขัดแย้งระหว่างครูบาศรีวิชัยกับรัฐสยามและองค์กรสงฆ์ส่วนกลาง อาจกล่าวได้ว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งในชีวประวัติของครูบาศรีวิชัย อย่างไรก็ตาม ผู้คนในปัจจุบันแทบจะไม่รับรู้เรื่องราวความขัดแย้งนี้ เนื่องจากความขัดแย้งของครูบาศรีวิชัยเป็นเพียงเรื่องที่เกิดขึ้นจากความไม่เข้าใจกันระหว่างระบบเก่ากับระบบใหม่ และความขัดแย้งนั้นก็จบลงด้วยพระเมตตาของสมเด็จพระสังฆราชในยุคนั้น หรือมองว่าความขัดแย้งเป็นเรื่องความไม่พอใจส่วนตัวของพระสงฆ์ในท้องถิ่นกับครูบาศรีวิชัย และได้หยิบยืมอำนาจที่ได้รับจากรัฐเพื่อใช้จัดการกับครูบาศรีวิชัย หรือกระทั่งลดทอนความสำคัญลงให้กลายเป็นเพียงเรื่อง “มารผจญ” เพื่อทดสอบบารมีของครูบาศรีวิชัย จนเป็นที่มาของ

วลีสำคัญที่ว่า “**มารปมี ปารมีปเกิด**” ในการต่อสู้ของครูบาศรีวิชัยกับรัฐส่วนกลางเป็นการรักษาธรรมเนียมพุทธศาสนาแบบจารีตล้านนาอย่างเคร่งครัด จนทำให้ครูบาศรีวิชัยกลายเป็นสัญลักษณ์ของพุทธจารีตล้านนาและเป็นผู้อนุรักษ์ความเป็นล้านนา

ครูบา คือใคร

คำว่า “ครูบา” เป็นคำเรียกขานพระสงฆ์ในดินแดนล้านนา หรือภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย เป็นคำที่ได้มีการถกเถียงกันอย่างกว้างขวางในแวดวงวิชาการทั้งประวัติพระพุทธศาสนาในล้านนา ประวัติศาสตร์ล้านนา ซึ่งคำว่าครูบานี้เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดกระบวนการสร้างคำขึ้นมาใหม่ในยุคปัจจุบัน เช่น ครูบาอู๋แก๊ส ครูบาคติใหม่ เป็นต้น

ตามความเป็นจริงเกี่ยวกับเรื่องของคำเรียกขานพระสงฆ์ว่า “ครูบา” มาจากภาษาบาลีว่า “ครูปิ อาจริโย” แปลว่า เป็นทั้งครูและอาจารย์ มาจากคำว่า “ครูปา” ภายหลังเพี้ยนเป็น “ครูบา” ในที่สุด (พระมหาสง่า อีร์สวโร, 2553) เป็นคำที่พบว่ามีการใช้เรียกพระสงฆ์ในเฉพาะดินแดนในกลุ่มวัฒนธรรมล้านนาเท่านั้น อาจกล่าวได้ว่าเป็นตำแหน่ง (อย่างไม่เป็นทางการ) หนึ่งของพระสงฆ์ที่มีอายุพรรษามาก มีศีลาจารวัตรเรียบร้อย มั่นคงดำรงตนอยู่ในพระธรรมวินัย เป็นที่ยอมรับทั้งในส่วนของคณะสงฆ์และศรัทธาฆราวาสญาติโยมทั่วไป หรือมีผลงานปรากฏแก่ชุมชนในการก่อสร้างหรือบูรณปฏิสังขรณ์ สร้างวัดวาอาราม สาธารณสมบัติต่างๆ เช่น ครูบาอภัยสารทะ วัดฝายหิน ครูบาศรีวิชัย ครูบาขาวปี ครูบาวงศ์ เป็นต้น ดังนั้น คำว่า “ครูบา” จึงเป็นคำพิเศษที่มีความเหมาะสมกับผู้ที่มีความพิเศษเท่านั้น ซึ่งพระภิกษุทั่วไปไม่มีสิทธิ์ใช้ หรือแต่งตั้งตัวเองเป็นครูบา นอกจากนั้น จากการศึกษาของศาสตราจารย์เกียรติคุณ มณี พยอมยงค์ ได้กล่าวว่า ช่วงปลายราชวงศ์มังราย พบคำว่า “ครูบา” เป็นส่วนหนึ่งในโครงสร้างการปกครองการจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ก่อนและหลังการสังคายนาในปี 2020 โดยปรากฏตำแหน่ง ครูบาเมือง ครูบาคามวาสี ครูบาธรรม ครูบาภิธรรม และ ครูบาวิชัย ตำแหน่งเหล่านี้อยู่ภายใต้การปกครองของพระมหาสังฆปริณายก (พระธรรมทินสังฆมหาสวามีอริยวาสี) แต่อย่างไรก็ตามจากการตรวจสอบงานศึกษาของศาสตราจารย์เกียรติคุณมณี พยอมยงค์ กลับไม่พบแหล่งอ้างอิงที่มาของข้อมูลดังกล่าว และจากการตรวจสอบผ่านเอกสารตำนานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องับประวัติศาสตร์ล้านนาพบมีการเรียกขานพระสงฆ์ด้วยคำว่า “ครูบา” ครั้งแรกช่วงประมาณทศวรรษ 2270 ซึ่งห่างจากปัจจุบันเพียง (พ.ศ.2560) 290 ปีเท่านั้น (ณัฐพงศ์ ดวงแก้ว, 2559)

ในช่วงทศวรรษ 2530 ถือเป็นช่วงเวลาของการเกิดแนวคิดท้องถิ่นนิยม (ลัณนามานิยม) กระแสดังกล่าวทำให้เรื่องราวและภาพลักษณ์ของครูบาศรีวิชัยถูกชูให้เป็นส่วนหนึ่งของกระแสประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ในฐานะบุคคลสำคัญทางประวัติศาสตร์ ดังนั้น ในช่วงเวลานี้ ลักษณะของความเป็น “ครูบา” ที่เคยมีลักษณะที่หลากหลาย กลายเป็นลักษณะที่มีครูบาศรีวิชัยเป็นแบบแผน หากถามถึงคำว่า “ครูบา” ผู้คนมักจะนึกถึงครูบาศรีวิชัยเป็นสิ่งแรก กระแสดังกล่าวทำให้คำว่า “ครูบา” เริ่มมีบทบาทและเป็นที่สนใจของผู้คนในสังคมมากยิ่งขึ้น คำว่า “ครูบา” จึงถูกนำไปใช้กันอย่างแพร่หลายในกลุ่มพระสงฆ์ในพื้นที่ภาคเหนือปัจจุบัน โดยจะมีลักษณะที่สัมพันธ์เชื่อมโยงกับภาพลักษณ์ของครูบาศรีวิชัยเป็นหลัก พระสงฆ์ที่ได้รับการเรียกขาน หรือเรียกขานตัวเองด้วยคำว่า “ครูบา” จึงมีลักษณะที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นครูบาศรีวิชัย ทั้งลักษณะการแต่งกาย การนุ่งห่ม การห้อยลูกประคำ การถือไม้เท้า และการใช้ตาลปัตรที่ทำจากใบลานหรือหางนกยูง เป็นต้น อีกทั้ง กลุ่มพระสงฆ์ที่นำคำว่า “ครูบา” มาใช้ในปัจจุบัน มักจะมีลักษณะที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นตนบุญหรือเป็นผู้วิเศษร่วมด้วย ส่วนใหญ่มักแสดงให้เห็นว่าเป็นผู้ฝึกฝนในทางธรรม ปฏิเสธทางโลกตั้งแต่ยังเยาว์วัย ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ลักษณะของคำว่า “ครูบา” ทั้งในแง่ความหมายและตัวบุคคล จะมีลักษณะความเป็นครูบาศรีวิชัยเป็นกรอบหลักในการนิยามและปฏิบัติ ทั้งที่ในประวัติศาสตร์ คำว่า “ครูบา” และลักษณะของบุคคลที่ได้รับการเรียกขานด้วยคำว่า “ครูบา” มีลักษณะที่หลากหลาย ไม่ได้มีกรอบการนิยามที่ชัดเจนตายตัวว่าต้องมีลักษณะเช่นไร คำว่า “ครูบา” เป็นคำที่ไม่มีความหมายชัดเจน และด้วยความไม่ชัดเจนจึงทำให้เกิดการนำมาใช้กันอย่างแพร่หลาย จึงทำให้เกิดความพยายามที่จะนิยามและถกเถียงกันถึงความหมายของคำว่า “ครูบา” มากยิ่งขึ้น ยิ่งไปกว่านั้นยังมีการสร้างวาทกรรมเรื่อง “ครูบาอุ้มแก้ส” ขึ้นมาเพื่อโจมตีกลุ่มพระสงฆ์เหล่านี้ด้วย แต่อย่างไรก็ตาม คำว่า “ครูบา” โดยปกติแล้วจะเป็นคำที่ใช้เรียกและนิยามตัวบุคคลที่เหมาะสมแก่การได้รับการเรียกขานด้วยคำว่า “ครูบา” ที่เกิดขึ้นจาก “ความศรัทธา” ของคนในสังคมเป็นสำคัญ ซึ่งหากดูความหมายของคำว่า “ครูบา” ที่ปรากฏในพจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง ได้ให้ความหมายของคำว่า “ครูบา” ไว้ 2 ความหมายใหญ่ๆ คือ 1. ครูบา หมายถึง ครูบาผู้สอนกุลบุตร หมายถึง สมภาร, คำใช้เรียกพระเถระผู้เป็นที่เคารพนับถือ ซึ่งมักจะมีอายุประมาณ 50 ปี ขึ้นไป 2. ตำแหน่งพระสงฆ์ชั้นสูงกว่าพระสวามี และรองจากสมเด็จพระราชาธรรม (ไทเงิน) (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2534) ส่วนในพจนานุกรมศัพท์ล้านนาเฉพาะคำที่ปรากฏในใบลานของอรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และคณะ ได้ให้ความหมายของคำว่า “ครูบา” หมายถึง พระภิกษุที่ได้รับการยกย่องอย่างสูง หรือ “ครูบาเจ้า” หมายถึง พระภิกษุที่บวชมานาน สูงอายุ (อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และ

คนอื่นๆ, 2539) หรือในพจนานุกรมภาษาถิ่นภาคเหนือ ของสถาบันราชภัฏเชียงใหม่ ได้ให้ความหมายของคำว่า “ครูบา” ไว้ 2 ความหมาย คือ 1. ครูบา หมายถึง เจ้าอาวาส คำใช้เรียกพระภิกษุผู้เป็นที่เคารพนับถืออย่างยิ่ง 2. ตำแหน่งพระภิกษุของไทเขิน ลำดับรองจากสังฆราช (สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, 2539) จากความหมายดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าการนิยามความหมายของคำว่า “ครูบา” มีความแตกต่างกันไป บางฉบับได้มีการกำหนดเกณฑ์อายุ บางฉบับให้คำอธิบายเพียงว่าเป็นพระภิกษุที่ได้รับการยกย่องอย่างสูงหรือหมายถึงเจ้าอาวาส รวมไปถึงเป็นคำเรียกพระภิกษุผู้เป็นที่เคารพนับถือเป็นอย่างสูง ความแตกต่างดังกล่าวจึงเป็นปัญหาอย่างยิ่งที่จะสร้างคำนิยามที่ชัดเจน อย่างไรก็ตาม คำนิยามคำว่า “ครูบา” คือคำที่มีความหมายเชิงปัจเจก เนื่องจากเป็นคำที่เกิดขึ้นจากความศรัทธาของคนในสังคมเป็นสำคัญ และสามารถใช้เรียกพระภิกษุรูปใดก็ได้ตามความศรัทธาของตนเอง ไม่มีเกณฑ์วัยวุฒิ คุณวุฒิที่ชัดเจน วัยวุฒิและคุณวุฒิ รวมทั้งการนิยามเชิงปัจเจกให้กับพระภิกษุในความเป็นครูบาจึงขึ้นอยู่กับมุมมองของแต่ละบุคคลเป็นสำคัญ (ณัฐพงศ์ ดวงแก้ว, 2562)

มารบมี ปารมีบเกิด (มารไม่มี บารมีไม่เกิด)

ครูบาศรีวิชัย (พ.ศ. 2421-2482) เป็นพระเกจิที่ได้รับความเคารพศรัทธาจากประชาชนในภาคเหนือจำนวนมาก จนได้ชื่อว่า ‘เจ้าตนบุญ’ หรือนักบุญแห่งล้านนา เกิดปี พ.ศ. 2421 (ปีชาล) อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน ในขณะที่กำลังตกฟากมีพายุฝนฟ้าคะนองรุนแรง บิดามารดาจึงตั้งชื่อว่า ‘อินตาเพื่อน’ อันมีนัยถึงสายฟ้าของพระอินทร์ เมื่อครั้งยังเป็นหนุ่มน้อย ท่านบรรพชาเป็นสามเณรที่วัดบ้านปาง เพื่อตอบแทนพระคุณบิดามารดา และได้ศึกษาเล่าเรียนกับครูบาชาติติยะ เมื่อสามเณรอินตาเพื่อนมีอายุย่าง 21 ปี ก็ได้อุปสมบทเป็นพระที่วัดบ้านโฮ้งหลวง จังหวัดลำพูน ได้รับฉายานามว่า ‘สิริวิชัยภิกขุ’ หรือ ‘พระศรีวิชัย’

ครูบาศรีวิชัยเป็นพระสงฆ์ที่มีความประพฤติปฏิบัติเคร่งครัด สมถะ ถือสันโดษ และมีศีลาจารวัตรที่งดงามน่านับถือ ด้วยเหตุนี้ ชาวบ้านจึงเคารพและเลื่อมใสศรัทธาท่านมาก ไม่ว่าใครก็อยากให้ท่านเป็นพระอุปัชฌาย์หรือบวชให้ ตามจารีตที่ถือปฏิบัติมาแต่ดั้งเดิมของล้านนาครูบาศรีวิชัยสามารถทำหน้าที่เป็นพระอุปัชฌาย์ได้ แต่ในปีพ.ศ.2446 ได้มีการออกพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 (พ.ศ.2445) เพื่อให้สังฆมณฑลทั่วราชอาณาจักรอยู่ภายใต้ระเบียบเดียวกัน ตามที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส สมเด็จพระสังฆราช ทรงกราบบังคมทูลแนะนำพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชบัญญัติดังกล่าวได้กำหนดไว้อย่างชัดเจนว่า “พระอุปัชฌาย์ที่จะบวชกุลบุตรได้ ต้องได้รับการแต่งตั้งตามระเบียบการปกครองของสงฆ์จากส่วนกลาง

เท่านั้น” โดยเจ้าคณะแต่ละแขวงจะทำหน้าที่เป็นผู้คัดเลือกรายชื่อผู้สมควรเป็นพระอุปัชฌาย์ เพื่อเสนอต่อเจ้าคณะผู้ใหญ่ในกรุงเทพฯ ให้ดำเนินการแต่งตั้งต่อไป ดังนั้น เมื่อครูบาศรีวิชัยยังคงยึดถือธรรมเนียมปฏิบัติตามจารีตดั้งเดิมของลานนา ในการทำหน้าที่พระอุปัชฌาย์โดยยังไม่ได้รับการแต่งตั้งจากส่วนกลาง จึงไปขัดกับพระราชบัญญัติดังกล่าว และขัดแย้งกับคณะสงฆ์ทั้งระบบ เริ่มตั้งแต่เจ้าคณะแขวงลี เจ้าคณะจังหวัดลำพูน เจ้าคณะมณฑลพายัพ เจ้าคณะใหญ่หนเหนือ ฯลฯ และเป็นเหตุให้ครูบาศรีวิชัยต้องอธิกรณ์โดยถูกกล่าวหาว่าล่วงเกินอำนาจ กระด้างกระเดื่อง ขัดคำสั่งของเจ้าคณะแขวงลี เพราะตั้งตนเป็นพระอุปัชฌาย์เองโดยไม่ได้รับอนุญาตจากเจ้าคณะแขวงลี จึงถือได้ว่าเป็นพระอุปัชฌาย์เถื่อน

ครูบาศรีวิชัยนอกจากจะเป็นพระอริยสงฆ์ที่เคร่งครัดในพระธรรมวินัย และมีศีลาจารวัตรที่งดงามแล้ว ยังเป็นพระนักพัฒนาผู้บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ด้วยการบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถานทั่วทุกไตรมาส ปักหลักปักให้กลับมามั่นคงแข็งแรงและงดงามอีกครั้ง รวมทั้งการสร้างถนนและสะพานเพื่อประโยชน์ด้านการคมนาคมของสาธารณชน ผลงานทั้งหมดเพื่อสาธารณประโยชน์สำเร็จเสร็จสิ้นได้ด้วยบุญบารมีของท่าน อันมาจากพลังศรัทธาของมหาชนโดยไม่ต้องอาศัยงบประมาณจากภาครัฐเลย ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงเป็นตัวอย่างของพระนักพัฒนาที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของประเทศไทย บุญบารมีของครูบาศรีวิชัยเป็นที่ประจักษ์แก่สายตาของมหาชนทั่วถิ่นลานนาและทั่วทั้งประเทศ ผลงานชิ้นสำคัญที่ทำให้ครูบาศรีวิชัยโด่งดังเป็นที่รู้จักทั่วทั้งประเทศ คือการสร้างถนนขึ้นวัดพระธาตุดอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่ ที่มีศรัทธาสาธุชนมาร่วมสร้างถนนวันละไม่ต่ำกว่า 5,000 คน พลตรีเจ้าแก้วขวัญ กระจกวัฒน์ นครเชียงใหม่ ขุดจอบเป็นปฐมฤกษ์เมื่อวันที่ 9 พฤศจิกายน พ.ศ.2477 เวลา 10.00 น. ณ เชียงดอยสุเทพ ด้านห้วยแก้ว ใช้เวลาสร้างถนนเพียง 5 เดือน กับ 22 วัน จึงแล้วเสร็จ เป็นระยะทาง 11 กิโลเมตร กับอีก 530 เมตร วันที่ 30 เมษายน พ.ศ.2478 เจ้าแก้วขวัญ เปิดถนนขึ้นดอยสุเทพด้วยการประทับนั่งรถยนต์ขึ้นดอยสุเทพเป็นปฐมฤกษ์ ผลงานชิ้นเอกที่สำคัญมากที่สุดอีกชิ้นหนึ่งของครูบาศรีวิชัย คือ การรวบรวมพระไตรปิฎกฉบับอักษรลานนาที่ถูกทอดทิ้งกระจัดกระจายอยู่ตามวัดต่างๆ ทั่วทางภาคเหนือ มาจัดหมวดหมู่แยกเป็นพระธรรมชั้น ๓ ทำการสังคายนาแล้วให้ช่างจารลงบนใบลานใหม่ เพื่อเป็นการสืบอายุบรรพพระพุทธศาสนา จำนวนทั้งสิ้น 5,408 ผูก ใช้เวลานานถึง 2 ปี (ระหว่าง พ.ศ.2469-2471) สิ้นค่าใช้จ่ายทั้งหมดเป็นเงิน 4,232 รูปี (หรือประมาณ 3,385 บาท สมัยนั้น 1 รูปี มีค่าเท่ากับ 80 สตางค์) ผลงานเพื่อสาธารณประโยชน์ชิ้นสุดท้ายของท่าน คือการสร้างสะพานศรีวิชัย เชื่อมระหว่างจังหวัดลำพูนและเชียงใหม่ ซึ่งเริ่มก่อสร้างเมื่อปี พ.ศ.2481 แต่เสร็จหลังจากครูบาศรี

วิชัยได้มรณภาพแล้ว อย่างไรก็ตาม ความสำเร็จอย่างงดงามและสมบูรณ์แบบจากการสร้างถนนขึ้นดอยสุเทพ ซึ่งครูบาศรีวิชัยเปรียบว่าเหมือนกับอริยมรรค กลับกลายเป็นปฐมเหตุให้ท่านต้องอธิกรณ์ครั้งสำคัญ จนต้องถูกคณะสงฆ์ของนครเชียงใหม่ส่งตัวเข้ารับการอบรมและสอบสวนที่กรุงเทพมหานครอีกครั้งที่สอง ด้วยข้อหาบวชพระโดยพลการ เพราะท่านไม่ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นพระอุปัชฌาย์ รวมทั้งข้อกล่าวหาว่าท่านออกใบสุทธิแก่พระที่ท่านบวชให้ ทั้งที่ท่านไม่ได้เป็นเจ้าของวัดใดวัดหนึ่ง ระหว่างนั้นยังเกิดเหตุวัดต่างๆ ในจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดใกล้เคียงถึง 60 วัด ขอลาออกจากการปกครองของคณะสงฆ์ของจังหวัดนั้นๆ เพื่อขอมาขึ้นกับครูบาศรีวิชัยในฐานะ “เจ้าหมวดอุโบสถ” ตามจารีตดั้งเดิมของสงฆ์ล้านนา ครูบาศรีวิชัยถูกส่งตัวเข้ากรุงเทพมหานครเมื่อปลายเดือนตุลาคม พ.ศ.2478 ตามคำสั่งของมหาเถรสมาคม ประชาชนนับหมื่นพากันไปส่งท่านที่สถานีรถไฟ สถานการณ์ในเชียงใหม่หลังจากครูบาศรีวิชัยจากไปแล้วคงจะระส่ำระสายไม่ใช่น้อย จนกระทั่งพระยาอนุบาลพายัพกิจ (ปุ่น อาสนจินดา พ.ศ. 2430-2511) ผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่ ถึงกับต้องออกแถลงการณ์ชี้แจงข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการส่งตัวครูบาศรีวิชัยไปกรุงเทพฯ เพื่อสยบข่าวลือที่อาจทำให้เมืองเชียงใหม่ลุกเป็นไฟได้ ครูบาศรีวิชัยถูกนำตัวไปอบรมและสอบสวนที่กรุงเทพฯ ครั้งนี้นานถึง 6 เดือน 17 วัน จึงได้รับอนุญาตให้กลับลำพูนได้ โดยให้พ้นจากข้อกล่าวหาทั้งหมด ท่านเดินทางกลับถึงบ้านเกิดเมื่อวันที่ 18 พฤษภาคม พ.ศ. 2479 (ระหว่างปี พ.ศ.2451-2479 ครูบาศรีวิชัยถูกจับกุมด้วยข้อหาต้องอธิกรณ์ถึง3 ครั้ง) (กฤษณา หงส์อุเทน, 2564 : 227-231)

กระบวนการคิดและวิถีปฏิบัติของครูบาเจ้าศรีวิชัย

ครูบาศรีวิชัยเป็นผู้มีศีลาจารวัตรทั้งงดงามและเคร่งครัด โดยที่ท่านงดการเสพหมาก เมียง บุหรี่ โดยสิ้นเชิง ท่านงดฉันเนื้อสัตว์ตั้งแต่เมื่ออายุได้ ๒๖ ปี และฉันอาหารเพียงมือเดียว ซึ่งมักเป็นผักต้มใส่เกลือกับพริกไทเล็กน้อย บางทีก็ไม่ฉันข้าวทั้ง ๕ เดือน คงฉันเฉพาะลูกไม้หุ้มมันเท่านั้น นอกจากนี้ท่านยังงดฉันผักตามวันทั้ง ๗ คือ วันอาทิตย์ ไม่ฉันผักแพง, วันจันทร์ ไม่ฉันแตงโมและแตงกวา, วันอังคาร ไม่ฉันมะเขือ, วันพุธ ไม่ฉันใบแมงลัก, วันพฤหัสบดี ไม่ฉันกล้วย, วันศุกร์ ไม่ฉันเหา (อ่าน"เตา"-สาหร่ายน้ำจืดคล้ายเส้นผมสีเขียวชนิดหนึ่ง), วันเสาร์ ไม่ฉันบอน นอกจากนี้ผักที่ท่านจะไม่ฉันเลยคือ ผักบุง ผักปลอด ผักเปลว ผักหมากขี้กา ผักจิก และผักเหือด-ผักฮี้ (ใบไม้เลื้อยอ่อน) โดยท่านให้เหตุผลว่า ถ้าพระภิกษุสามเณรรูปใดงดได้ การบำเพ็ญกัมมัฏฐานจะเจริญก้าวหน้า ผิวพรรณจะเปล่งปลั่ง ชาติทั้ง ๔ จะเป็นปกติ ถ้าชาวบ้านงดเว้นแล้วจะทำให้การถือคาคาอาคมตึนั๊ก ครูบาศรีวิชัยมีความปรารถนาที่จะ

บรรลุลุธรรมะอันสูงสุดดังปรากฏจากคำอธิษฐานบารมีที่ท่านอธิษฐานไว้ว่า (สามารถ บุญรัตน์, 2560 : 104-106)

“...ตั้งปรารถนาขอหือได้ถึงธรรมะ ยึดเหนี่ยวเอาพระนิพพานสิ่งเดียว...”

หลักคำสอนที่ปรากฏของครูบาเจ้าศรีวิชัยมีมากมาย แต่ท่านจะเน้นย้ำให้ชาวบ้านได้ระลึกไว้ตลอดเวลาในการถนอมความลุ่มในลุ่มของโลกรวมแปดประการที่เด่นชัด ท่านสอนว่า “เครื่องประดับขัตติยนารีทั้งหลาย มีแก้วแหวนเงินทอง เป็นต้นหากามคุณ เหมือนดั่งน้ำผึ้ง แหยาพิช สำหรับนำความทุกข์มาใส่ตัว บ่มีประโยชน์สิ่งใดเลย”

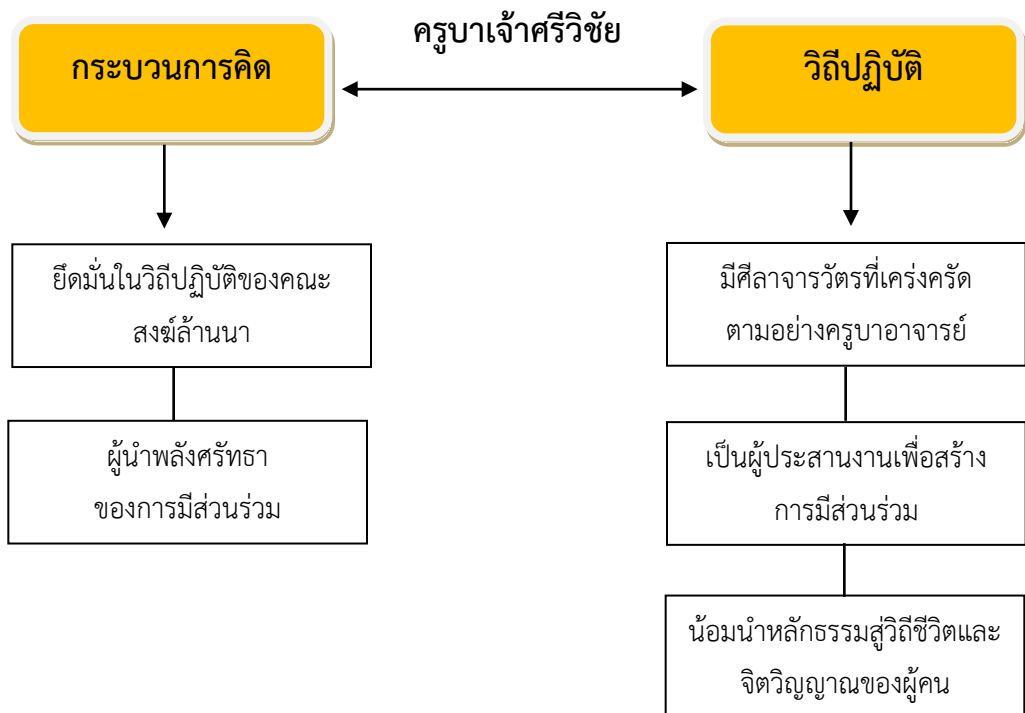
นอกจากนี้ยังมีคำสอนเรื่องบุญกิริยาวัตถุที่ชาวบ้านสามารถเข้าถึงได้ง่าย ที่เน้นว่า “เมื่อเวลาอยู่สบายนี้ ไม่ควรจะถือว่าย่างเป็นเด็กหนุ่มน้อย ถ้าแก่มาแล้วจึงค่อยทำบุญนั้น เป็นผู้มีความประมาทคิดผิด” และท่านเตือนอีกว่า “ขอให้ศิษย์ทั้งหลาย ให้ถือปฏิบัติ บำเพ็ญความดีดังรูปปั้นนี้ ให้ยึดมั่นในพระวินัย ให้มีเมตตากรุณาต่อประชาชนโดยเสมอหน้ากัน อย่าเลือกที่รักมักที่ชัง จงบำเพ็ญประโยชน์ให้แก่สาธารณะ อบรมศรัทธาประชาชนให้อยู่ในศีลกินในธรรม ปกติประชาชนนั้นมีความดีอยู่ในตัวมากบ้างน้อยบ้างไม่เสมอกัน ก็เลศค้นหาสิ่งแวดล้อม ทำให้พวกเขาหลงผิดคิดทำบาปอกุศลต่าง ๆ นานาไปตามอารมณ์อันรู้เท่าไม่ถึงการณ์ จงพยายามสั่งสอนอบรมศรัทธาประชาชนให้เข้าใจถึงธรรมะความเป็นจริงของชีวิตในโลกนี้และโลกหน้าเถิด” ครูบาเจ้าพยายามเชื่อมโยงให้เป็นคาถาให้พุทธศาสนิกชนได้เห็นความสำคัญของพระรัตนตรัย นอกจากนี้ยังมีคำสอนที่เกี่ยวกับสังคัม เช่น หลักสังคหวัตถุ ๔ คือ หลักธรรมที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจของผู้อื่น ผูกไมตรี เอื้อเฟื้อ เกื้อกูล หรือเป็นหลักการสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน ซึ่งหลักธรรมในข้อนี้ครูบาศรีวิชัยจะเน้น ท่านจะสอนให้คนรักและสามัคคีกันเป็นอย่างมาก ซึ่งจะเห็นจากที่ท่านได้สร้างทางขึ้นดอยสุเทพ มีผู้คนจากหลายองค์การเข้ามาช่วยเหลือท่านอย่างพร้อมเพรียงกัน แสดงถึงมีความกลมเกลียวกัน

นอกจากนี้ยังมีหลักศีลธรรม คือ หลักแห่งการงดด้วยจากการสร้างความเดือดร้อนและขัดแย้งให้แก่ผู้อื่น พร้อมทั้งสร้างคุณประโยชน์แก่สังคัมมากมาย และหลักการระลึกถึงบารมี ๓๐ ทศ โดยให้ชาวบ้านได้จดจำและท่องจำคาถา ซึ่งก็เป็นเรื่องของ การท่องจำให้ขึ้นใจเกี่ยวกับบารมีของพระพุทธเจ้านั่นเอง พุดง่าย ๆ ว่าให้เห็นความสำคัญของคุณของพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ซึ่งเมื่อใครได้ยึดถือปฏิบัติ ท่องจำก็อาจจะทำให้แคล้วคลาดจากสิ่งชั่วร้ายทั้งหลาย โดยยึดเอาคุณพระรัตนตรัยมาเป็นแนวทางยึดเหนี่ยวทางจิตใจ เพราะฉะนั้น แนวคิด หลักการ และคำสอนของครูบาเจ้าศรีวิชัยอันเป็นต้นแบบของการทำตนเองและพัฒนาให้เป็นภวษะแห่งบุญอย่างแท้จริงที่มอว่า หาก

พระสงฆ์สามารถพัฒนาตนเองและสร้างคุณค่าในสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ชาวบ้าน จะช่วยให้เกิดเป็นอารยธรรมวิถีที่ถ่ายทอดไปยังสังคมในภาพรวม ที่ช่วยกันจรโลงพระพุทธศาสนาและสังคมให้เกิดความสุข ดังที่เป็นเป้าหมายของพระพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเป็นคำสอนเรื่องศีลธรรม คำสอนเรื่องสังคหวัตถุ คำสอนเรื่องการละโลกธรรม คำสอนเรื่องบุญบาป คำสอนเรื่องความเมตตาต่อสรรพสัตว์ทั้งหลาย ซึ่งเมื่อสรุปโดยภาพรวมเกี่ยวกับคำสอนและหลักปฏิบัติจะพบว่า วิถีปฏิบัติของครูบาเจ้าศรีวิชัยที่เด่นชัดมากที่สุดคือ ความมีจิตสาธารณะ (Public Mind) เป็นผู้มีจิตอาสาพัฒนาทุกพื้นที่ที่ชาวบ้านต้องการความช่วยเหลือและความทุกข์อย่างไม่เลือกปฏิบัติ อันนับเนื่องจนมาถึงปัจจุบัน จนกลายเป็นวิถีปฏิบัติหลักของครูบาเจ้าศรีวิชัย

องค์ความรู้ใหม่

บทความวิชาการเรื่อง “กระบวนการคิดและวิถีปฏิบัติของครูบาเจ้าศรีวิชัย” ผู้เขียนได้สรุปองค์ความรู้ดังแสดงในแผนภาพ

จากแผนภาพสรุปได้ว่า ครูบาเจ้าศรีวิชัย มีกระบวนการคิด 2 หลัก คือ การยึดมั่นในวิถีปฏิบัติของคณะสงฆ์ล้านนา จะเห็นได้จากการที่ครูบาได้ยึดถือธรรมเนียมปฏิบัติของการเป็นวัดหัวหมวด ซึ่งเทียบได้กับตำแหน่งเจ้าคณะตำบลในปัจจุบัน ซึ่งมีอำนาจในการบรรพชาอุปสมบทได้ แต่เมื่อสยามเข้ามามีอำนาจในดินแดนล้านนา และได้บังคับใช้พระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์เสียใหม่ ครูบาก็ยังคงยึดแนวปฏิบัติเช่นเดิมต่อไป โดยที่ไม่ได้ละทิ้งวิถีปฏิบัตินั้น และวิธีคิดอีกประการหนึ่งคือ การเป็นผู้นำพลังศรัทธาของการมีส่วนร่วม ซึ่งจะเห็นได้จากการที่ครูบาเจ้าศรีวิชัย เป็นผู้นำในการก่อสร้างบูรณะปฏิสังขรณ์วัดวาอารามต่างๆ ทั้งทั้งภาคเหนือ อันนำไปสู่วิถีปฏิบัติของครูบาเจ้าศรีวิชัย ได้แก่ การที่ท่านมีศิลาจารวัตรที่เคร่งครัดตามแบบอย่างครูบาอุปัชฌาย์อาจารย์ของท่าน ทั้งการไหว้พระสวดมนต์ เจริญวิปัสสนากัมมัฏฐาน การแสดงธรรม เป็นต้น และเป็นผู้ประสานงานเพื่อสร้างการมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นวิถีปฏิบัติที่สำคัญของครูบาเจ้าศรีวิชัย ในการสร้างการมีส่วนร่วมของศรัทธาสาธุชนในการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดวาอารามต่างๆ และการน้อมนำหลักธรรมสู่วิถีชีวิตและจิตวิญญาณของผู้คน ด้วยวิถีปฏิบัติทั้งหลายของครูบาเจ้าศรีวิชัย

สรุป

ครูบาเจ้าศรีวิชัย เป็นพระสงฆ์นักพัฒนาที่มีความคิดและจิตวิญญาณแห่งความเป็นพระสงฆ์ในแบบฉบับล้านนา วิถีปฏิบัติที่ครูบาแสดงออกมานั้นหาใช่เป็นการต่อต้านรัฐสยามที่เข้ามาครอบงำล้านนาไม่ ครูบาไม่ได้ต่อต้านและไม่ได้สร้างความแตกแยกในสังคมล้านนา หากแต่เป็นการสยบยอมโดยที่ยังคงการปฏิบัติในรูปแบบเดิมของคณะสงฆ์ล้านนา และพยายามรักษาจารีตประเพณีแบบล้านนาไว้ เพียงแต่ว่า รัฐสยามไม่เข้าใจในวิถีปฏิบัติของครูบาเท่านั้นเอง

ครูบาเจ้าศรีวิชัยมีกระบวนการคิดที่เป็นเอกลักษณ์คือ การยึดมั่นในวิถีปฏิบัติของสงฆ์ล้านนา ครูบาเป็นอุปชฌาย์เพราะคิดว่าท่านเป็นหัวหมวด ซึ่งเป็นลักษณะการปกครองสงฆ์แบบล้านนาในยุคก่อนที่จะสยามจะเข้ามาปกครอง และด้วยความที่ในยุคสมัยนั้น อำเภอลี้ห่างไกลความเจริญ ข้อมูลข่าวสารต่างๆ จึงอาจยังไม่ทราบถึงครูบาเจ้าศรีวิชัยก็เป็นได้ ฉะนั้น ท่านจึงยังคงรูปแบบการบรรพชาให้กุลบุตรตามวิถีปฏิบัติเดิม แต่นั่น กลับเป็นส่วนหนึ่งของข้อครหาจนนำไปสู่การตั้งอริกรณ์เอาผิดกับครูบาในเวลาต่อมา และนอกจากนั้น ครูบาเจ้าศรีวิชัย ยังมีวิธีคิดที่นำไปสู่การเป็นพระสงฆ์นักพัฒนานั่นก็คือ ผู้นำพลังศรัทธาการมีส่วนร่วม ดังปรากฏเป็นผลงานการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดวาอารามต่างๆ

ทั่วทั้งภาคเหนือของไทย และผลงานสำคัญคือ การสร้างหนทางขึ้นดอยสุเทพ ที่ใช้เวลาก่อสร้างเพียง 5 เดือน กับอีก 22 วัน ซึ่งแม้แต่รัฐบาลสยามยังไม่มีปัญญาที่จะสร้างได้ แต่ครูบาก็ทำจนสำเร็จในที่สุด

วิถีปฏิบัติของครูบาเจ้าศรีวิชัย ที่ท่านได้ยึดถือตลอดระยะเวลาการครองเพศบรรพชิต คือ การปฏิบัติตามจริยาวัตรที่ครูบาอาจารย์ อุปัชฌาย์ได้สั่งสอน ทั้งเรื่องของการแสดงธรรม การเจริญวิปัสสนากรรมฐาน และวัตรปฏิบัติต่างๆ ของสมณะ ครูบาเจ้าศรีวิชัยก็ได้ยึดถือและปฏิบัติเป็นกิจวัตร และวิถีปฏิบัติที่สำคัญที่สุดคือ การเป็นผู้ประสานการมีส่วนร่วม เป็นที่ทราบกันแล้วว่า ครูบาเจ้าศรีวิชัยมีผลงานอันโดดเด่นและเป็นอัตลักษณ์ที่ไม่มีครูบารุ่นใหม่ หรือที่เรียกกันว่า “ครูบาคติใหม่” หรือ “ครูบาอีกแก๊ส” ทำได้ นั่นก็คือ การเป็น “พระนักพัฒนาสังคม” ครูบาเจ้าศรีวิชัยไม่ได้เป็นพระนักพัฒนาวัดของท่านเท่านั้น แต่ยังพัฒนาวัดอื่น ของบ้านอื่นเมืองอื่นอีกด้วย ครูบาจารย์ก็ไปเป็นประธานการก่อสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอารามทั่วทั้งภาคเหนือมากกว่า 108 วัด นักวิชาการบางคนบอกว่ามากกว่า 300 วัด ทั้งวัดหลักและวัดรายทาง ไครมานิมนต์ ครูบาไปให้หมดโดยไม่แบ่งแยก และทุกภารกิจที่ครูบาไปเป็นประธาน จะสำเร็จทุกภารกิจ และวิถีปฏิบัติสุดท้ายของครูบาเจ้าศรีวิชัยคือการน้อมนำหลักธรรมสู่วิถีชีวิตและจิตวิญญาณของผู้คน ครูบาเจ้าศรีวิชัยไม่ได้เป็นเพียงแต่พระนักพัฒนาเท่านั้น แต่ท่านยังเป็นพระนักเทศน์ พระผู้สอนสั่ง และพระผู้ปฏิบัติ โดยเฉพาะหลักสามัคคีธรรม ที่เมื่อไป ณ ที่แห่งใด ครูบา ก็จะนำหลักสามัคคีธรรมนี้ไปด้วย เพราะกิจการงานใดก็ตาม หากไม่มีความสามัคคีแล้วไซ้ร้ กิจการงานนั้นก็จะไม่มีวันประสบความสำเร็จอย่างแน่นอน

References

- กฤษณา หงส์อุเทน. (2564). “อนุสาวรีย์ครูบาศรีวิชัย ณ เชียงดอยสุเทพจังหวัดเชียงใหม่:ปิดตำนานปาฏิหาริย์แห่งอมตะจากครูบาศรีวิชัย”. *วารสารวิจิตรศิลป์*. 12(2) : 227-231.
- ณัฐพงศ์ ดวงแก้ว. (2559). “การศึกษากระแส “ครูบาคติใหม่” ในภาคเหนือของไทย ทศวรรษ 2530-2550”. *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*. คณะศิลปศาสตร์ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- _____. (2562). *ครูบาคติใหม่ แต่งองค์ทรงเครื่อง พุทธศรัทธาหลังกึ่งพุทธกาล*. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน.
- ณัฐริยา อินนุ่มพันธ์. (2566). “ครูบาคติใหม่” การอ้างอิงจากบาร์มีและศรัทธาของ “ครูบาศรีวิชัย”. [ออนไลน์] แหล่งที่มา: https://www.silpa-mag.com/history/article_27531
- พระมหาสง่า อีร์สวโร. (2553). “ครูบา เนื่อนาบุญของล้านนา”. ใน *เถราภิเชก พิธิยกยอสมณศักดิ์พระสงฆ์ในล้านนา*. เชียงใหม่ : แม็กซ์พริ้นติ้ง.

รายงานการประชุมวิชาการระดับชาติ (Proceedings) ครั้งที่ 9 เรื่อง “พุทธวิธี และวิถีครูบา กับการแก้ปัญหาวิกฤติโลก”

(The Buddhist and Kruba Methods to Solve the World Crisis) วันที่ 25 มีนาคม 2566

สถาบันราชภัฏเชียงใหม่. (2539). *พจนานุกรมภาษาถิ่นเหนือ*. เชียงใหม่ : ส. ทรัพย์การพิมพ์.

สามารถ บุญรัตน์. (2560). “อารยธรรมวิถี ๔ ครูบา : แนวคิดและกระบวนการพัฒนาสังคมในจังหวัดลำพูน”. *รายงานวิจัย*. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และคนอื่นๆ. (2539). *พจนานุกรมศัพท์ล้านนาเฉพาะคำที่ปรากฏในใบลาน*.

พิมพ์ครั้งที่ 2. เชียงใหม่ : สุริวงศ์บุ๊คเซนเตอร์.

อุดม รุ่งเรืองศรี. (2534). *พจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง*. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์.